

EIDSIVATING LAGMANNSRETT

gjør vitterlig:

D O M

av 11. oktober 1993

i ankesak nr. 91-02210A

YTTERHAUG M.FL - THOR AAS M.FL.

Ankende parter:

1. Arne S. Ytterhaug
2. Knut Ole Brynhildsvoll
3. Håkon Dalbakk
4. Jon Konrad Sandnes
5. Jon Oskar Berntsen
6. Per Ryen
7. Per Ousten
8. Oddmund Ryen
9. Ola Krog
10. Per T. Smedås
11. Petra og Leif Olav Nordvang
12. Thorvald Johaug
13. Marit og Helge Ytterhaug
14. Ottar Hummelvoll
15. Ola Breen
16. Arne G. Grue
17. Ingmar Brynhildsvoll
18. Gudbjørn Ryen
19. Bjørn Nygård
21. John Egil Bakken
22. Liv Meli
23. Bodil og Tor I. Galåen
24. Helge Nyggjelten
25. Trond Tollan
26. Arne Nygård
27. Jon M. Berg
28. Leif Engebakken
29. Per Erland Lillebakken
30. Magnar Flaten

31. Esten O. Gjelten
32. Solbjørg og Mads Berg
33. Einar O.I. Nyaas
34. Torger Lillehaug
35. Eilif Gjelten
36. Per Olav Berg
37. Egil Ryen
38. Alfred Brynhildsvoll
39. Ola Myrtrøen
40. Simen P. Berget
41. Leif Olav Ryen
42. Harald Rønningen
43. Kjell Magne Ryen
44. Jan Helge Stenvoll
45. Arne Holte
46. Kåre Olav Berg
47. Arnulf Utstumo

Prosessfullmektig: Advokat Karl Arne Utgård, Hamar

- Ankemotparter:
1. Thor Aas
 2. Astrid og Ingmar Forseth
 3. Odd Lilleøien
 4. Inge og Odveig Eggen
 5. Ingulf Os
 6. Olga Kokvoll

Prosessfullmektig: Advokat Elling Follestad, Gjøvik

- Hjelpeinterv.
1. Ole Nyggjelten
 2. Per Kvernbekken
 3. Henry Holm
 4. Karen Agnes Henningsmo
 5. Per Kroken
 6. Bjørn Borren
 7. Egil Østgård
 8. Leiv Olav Nyborg
 9. Per Johan Westvold
 10. Per Volden
 11. John P. Moseng
 12. John Aage Grue
 13. Steinar Grue
 14. Per J. Grue
 15. Inge Kroken
 16. Ola Østgaard
 17. Lars Østgårdseggen
 18. Odd Stålem
 19. Elida Jorde Kristiansen

Prosessfullmektig: Advokat Nils Martinus Vaagland, Trondheim

- Rettens medlemmer:
1. Lagdommer Ola Melheim, formann
 2. Lagdommer Mary-Ann Hedlund
 3. Ekstraordinær lagdommer Bjørn Vade

Meddommere:

1. Gårdbruker Nils Asbjørn Ween, Kvikne
2. Gårdbruker Dag Henrik Sandbakken, Tynset

D O M :

Saken gjelder tvist om jakt- og fiskerettigheter innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser, et utmarksområde i Dalsbygda i Os kommune.

Grensene for Såttåhaugen hamnelag ble fastsatt av Tolga Storskiftekommisjon i 1951. Området ligger lengst nord i Vangrøftdalen, med nordgrense mot Sør-Trøndelag fylke. Samlet areal er ca 49.000 daa. Ankemotpartene har setre i den lavereliggende, delvis skogbevokste delen av området, hvor det i tidligere tider var slåtter. Den høyereliggende delen - over 900 - 950 m.o.h. - er snaufjell.

Ved stevning av 2. januar 1990 anla 47 grunneiere i Dalsbygda søksmål mot Såttåhaugen Grunneierlag og de 6 setereierne i Såttåhaugen. Saken ble senere hevet for en av saksøkerne (nr. 20). Alle saksøkerne - som nå er ankende parter - har gårdsbruk som er fradelt et av følgende opprinnelige hovedbruk i Dalsbygda: Berg (gnr. 123), Breen (gnr. 131) og Nordvang (gnr. 130).

Ankende parter nr. 1 - 19 fikk ved Eidsivating lagmannsretts dom av 14. juli 1945 rett til jakt, fiske m.v. i de gamle slåtteeområdene i Såttåhaugen. Det ble videre gitt fastsettelsesdom for at de var sameiere i fjellet utenom grensene for setereiendommene i Såttåhaugen. Ved Tolga Storskiftekommisjons endelige avgjørelse ble de fratatt sameieretten i fjellet. For disse parter er det tvist om jaktretten er i behold etter storskiftekommisjonens avgjørelse, og om innholdet i en eventuell jaktrett her. Det er også tvist om det materielle innholdet i jaktretten i de gamle slåtteeområdene.

De øvrige 26 ankende parter - nr. 21 - 47 - var ikke parter i den saken som ble avsluttet ved Eidsivating lagmannsretts dom

av 14. juli 1945. De hevder å ha samme rett til jakt og fiske innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser som de første 19 ankepartene. Kravene er bestridt.

Nord-Østerdal herredsrett avsa 1. juli 1991 dom med slik slutning:

1. De saksøkte frifinnes for krav fra saksøkerne nr. 21-47 om rett til jakt og fiske innenfor Såttåhaugen hamnelag grenser.
2. De saksøkte frifinnes for krav fra saksøkerne nr. 1-19 om rett til jakt på elg og rein innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser.
3. Saksøkerne nr. 1-19 har rett til fiske og jakt på småvilt og alle andre former for vilt, unntatt hjortevilt, innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser. Jaktretten kan bortleies etter viltlovens regler.
4. Hver av partene bærer sine saksomkostninger.

Advokat Karl Arne Utgård har på vegne av Arne S. Ytterhaug m.fl. påanket dommen til Eidsivating lagmannsrett. Ankeerklæringen er rettet mot Såttåhaugen Grunneierlag, Thor Aas, Astrid og Ingmar Forseth, Odd Lilleøien, Inge og Odveig Eggen, Ingulf Os og Olga Kokkvoll. Advokat Elling Follestad har på vegne av Såttåhaugen Grunneierlag og Thor Aas m.fl. motanket. Denne ankeerklæringen er rettet mot de ankende parter nr. 1 - 19 og gjelder herredsrettens domsslutning pkt. 3 og 4. Under ankeforhandlingen var det enighet om at Såttåhaugen Grunneierlag utgår som part. Begge ankeerklæringer fyller vilkårene for selvstendig anke. Begge sider har tatt til motmøle.

Advokat Nils M. Vaagland har ved prosesskrift av 4. desember 1991 erklært hjelpeintervensjon på vegne av 17 intervenienter - som senere er utvidet til 19. Intervensjonen er erklært til fordel for de ankende parter Arne S. Ytterhaug m.fl. Ankemotpartene, Thor Aas m.fl., nedla påstand om at hjelpeintervensjonen skulle avvises. Eidsivating lagmannsrett avsa 11. august 1993 kjennelse med slik slutning:

1. De personer som er oppgitt i prosessskrift til Eidsivating lagmannsrett av 18. desember 1991 (dokument nr. 64) gis rett til å opptre som hjelpeintervenienter.
2. Saksomkostningsspørsmålet utstår til den dom eller kjennelse som avslutter hele saken.

Ankeforhandling ble holdt i Dalsbygda Samfunnshus 24., 25., 26., 27., 30. og 31. august og 1., 2. og 3. september 1993. Retten ble satt med to meddommere med særlig kyndighet i seter- og fjellforhold i Nord-Østerdal. Mandag 30. august ble det foretatt befarings av tvisteområdet. Det fremgår av rettsboken hvem som var til stede. Partsforklaring ble gitt av Per Helge Ryen, Ola Myrtrøen, Bjørn Erling Nygård, Jon Konrad Sandnes, Arne S. Ytterhaug, Tor Kjell Aas og Inge Eggen. Hjelpeintervenientene Leiv Olav Nyborg og Inge Kroken avga forklaring som vitner. I tillegg ble det avhørt 3 vitner. Dokumentasjonen fremgår av rettsboken.

Befaringen i terrenget ble foretatt med oppgang fra øverste Såttåhaug-seter i retning nord inn til Forolsjøen og med nedgang via den såkalte Fjellveien til Kløftåsen. Det ble videre foretatt befarings med bil av tilstøtende setertrakter - Kløftåsen-Mastukåsa-Falken-området og Rabblia-Storvollia-feltet samt et stykke inn i Kjurrudalen. Prosessfullmektigene og partene fikk anledning til å gjøre påvisninger og uttale seg under befaringsen.

De ankende parter, Arne S. Ytterhaug m.fl., har nedlagt slik påstand:

1. De ankende parter nr. 21 - 47 har for sine eiendommer rett til jakt og fiske innenfor Såttåhaugen hamnelags område, herunder på de saksøktes eiendomsslåtter innenfor nevnte hamnelags yttergrenser.
2. De ankende parter har i områdene angitt i nr. 1 rett til jakt på a) småvilt, b) elg, c) rein og d) alle andre former for jakt, for sine eiendommer.
3. De ankende parter har rett til bortleie av sine jaktrettigheter etter viltlovens regler, i områdene

angitt i nr. 1.

4. De ankende parter tilkjennes saksomkostninger for herredsrett og lagmannsrett.

Ankemotpartene, Thor Aas m.fl., har nedlagt slik påstand:

1. Rettsetterfølgerne etter de ankende parter i sak nr. 318/44 for Eidsivating lagmannsrett (19 stk.) har - ut fra sine setre - rett til streifjakt uten hund etter småvilt i slått- og setereiendommene innenfor Såttåhaugen hamnelags område. - Jaktretten kan ikke utleies uten i h.t. enighet med de øvrige jaktberettigede i området eller i h.t. bindende forvaltningsvedtak.
2. Rettsetterfølgerne etter de ankende parter i sak nr. 318/44 for Eidsivating lagmannsrett samt Helge Nygjelden og Ola Myrhøen (ankende parter nr. 24 og 39) har fiskerett i Forellsjøen innenfor Såttåhaugens hamnelags grenser.
3. Forøvrig frifinnes ankemotpartene (for de ankende parters påstand om jakt og fiskerett innenfor Såttåhaugens hamnelags grenser).
4. De ankende parter dømmes en for alle, alle for en til å betale sakens omkostninger for herredsrett og lagmannsrett.
5. Hjelpeintervenientene dømmes en for alle, alle for en til å betale inntil 1/3 av sakens omkostninger for lagmannsretten.

Hjelpeintervenientene nedla slik påstand:

1. De ankende parters påstand tiltres.
2. Hjelpeintervenientene tilkjennes saksomkostninger.

Saken står i det vesentlige i samme stilling for lagmannsretten som for herredsretten. Om saksforholdet for øvrig vises til herredsrettens dom.

De ankende parter har anført:

Herredsretten har lagt til grunn at det var eierne av Såttåhaugsetrene - ankemotpartenes rettsforgjengere - som var

de første som etablerte seg mer fast i tvisteområdet og at disse må anses å ha okkupert området til eiendom. Dette er uriktig.

Eierne av de gamle hovedbrukene Berg, Breen og Nordvang i Dalsbygda - de ankende parters rettsforgjengere - var brukere av de omtvistede slåtte- og fjellområdene fra gammel tid, og før motpartenes rettsforgjengere fra gårdsbruk i Os tok området i bruk. Kongens jordebok av 1661 og matrikkelen av 1664 plasserer tvisteområdet i dalsbygdingenes interesseområde. Det fremgår av disse dokumentene at både Breen, Berg og Nordvang hadde setervoller i Vangrøftdalen og fiskerettigheter dels i almenningen, dels i Forolsjøen. Her er ingen tilsvarende opplysninger om at motpartenes rettsforgjengere fra Os hadde etablert seg med setre i Vangrøftdalen. For disse brukene er det heller ingen opplysninger om fiske i almenningen eller Forolsjøen, eller om annen bruk av området. Bygselskontrakter viser at osingene etablerte seg i tvisteområdet med slåtter på et senere tidspunkt. Den første kjente slåttebyggselen fra Os er en bygselskontrakt fra 1712. Osingene var ikke alene om å etablere seg med slåtter i dette området. Tolgenbønder synes også å hatt bygsel her. Av Høifjellskommisjonens kjennelse fra 1934 fremgår det at Helge Olsen Tolgen i 1734 fikk bygsel i Såttåhaugen. En del av slåttene har i perioder tilhørt andre brukere. Frem til ca 1850 var det et blandet eierskap av slåttene i Såttåhaugområdet.

Spørsmålet om eierforholdet i tvisteområdet før år 1800 er grundig vurdert og redegjort for i Høifjellskommisjonens kjennelse av 13. juli 1934. Kommisjonens vurdering var at det var uklart om disse traktene var statsalmenning eller i privat eie i tiden før 1750 og at den endelige konklusjon måtte bero på rettsutviklingen etter at bygslingene i fjellet opphørte. Høifjellskommisjonen konkluderer med at disse fjelltraktene er private eiendomsstrekninger, og at opplysningene tyder på at denne utviklingen "i virkeligheten må være i det vesentlige fullbyrdet allerede for meget lang tid siden" (kjennelsen side 146).

Da områdene i ukjent fortid opphørte å være almenning, ble brukerne eiere. Det var bruken fra gårdene og seteretableringene i Vangrøftdalen fra Dalsbygda som representerte den sentrale bruksutnyttelsen av tvisteområdet i gammel tid. Osingenes slåtteeablering skjedde senere. Slåttebruk gir en avgrenset rett. Det bestrides ikke at slåttebruk kan gi grunnlag for erverv av selve slåttegrunnen, men osingenes slåtteeablering i Såttåhaugområdet på 1700-tallet gir ikke grunnlag for eiendomserverv i fjellet.

Lagmannsrettsdommen fra 1945 bygger på den rettsoppfatning at motpartenes rettsforgjengere - som hadde gårder i Os - hevdet eiendomsrett i et område hvor dalsbygdingene allerede var eiere. Retten la til grunn at eierne av Såttåhaugsetrene hadde ervervet eneeiendomsrett til det lavereliggende beiteområdet på det gamle slåttelandet. I fjellet ble det konstatert sameie mellom setereierne og gårdbrukerne fra Dalsbygda. Dommen er riktig i resultat, og den er basert både på et korrekt historisk faktum og riktige rettslige vurderinger. Frem til ca 1850 var det et blandet eierskap i slåttene. Osingenes første seteretablering skjedde ca år 1820. Omkring 1870 hadde osingene etablert 4 setre i Såttåhaugen. De to siste er kommet senere. Dette viser at seteretableringen har hatt et begrenset omfang. Det er ikke noe som tyder på at man her står overfor et mer organisert fellesskap før med storskiftet i 1951, hvor hamnelagene ble etablert.

Frem til ca 1820 var det bare dalsbygdingene som hadde buskap på beite i området. Det var først med seteretableringene at osingene tok disse traktene i bruk til beite og havning. Noen eksklusiv bruksutøvelse er det imidlertid ikke tale om.

Før 1945 var det først og fremst småviltjakt, særlig rypejakt, som var den aktuelle jakten i disse områdene. Det må legges til grunn at det ikke har vært nevneverdig reinsjakt i området i nyere tid før 1956 og at det ble felt svært få elg her før 1945.

Inntil 1899 var jakt uten hund en allemannsrett. Det må tas i betraktning ved vurderingen av jakt som en utnyttelsesform av det omtvistede arealet. Snarefangst er derimot en grunneierrett. Ut fra de opplysninger som foreligger, må det legges til grunn at "alle" - både dalsbygdinger og osinger - drev med snarefangst i dette fjellområdet frem til århundreskiftet. Det bestrides ikke at enkelte av ankemotpartene også leide ut jaktrettigheter. Som jaktberettigede, hadde de full adgang til det. Men de hadde ingen enerett til jakt.

Osingene har heller ikke utøvet noen eksklusiv rypejakt i området etter 1899, da den nye jaktloven ble vedtatt. Dalsbygdingene solgte jaktkort i tvisteområdet. Lokale jegere fra Dalsbygda jaktet fortsatt på "gardsnummeret". Osingene fortsatte med utleie av jaktrettigheter, men heller ikke i perioden frem til 1945 som noen eksklusiv bruksutnyttelse.

Det må legges til grunn at alle - både dalsbygdinger og osinger - tok mose i disse fjelltraktene i gammel tid. Mosetak hadde en betydelig økonomisk verdi for gårdene i tidligere tider og her var nok til alle.

Dalsbygdingene har fisket i området, særlig i Forolsjøen, fra gammelt av. Så langt tilbake det er opplysninger om fiskebuer, finner vi at dalsbygdingene til enhver tid har hatt minst én til to buer ved Forolsjøen.

Det må legges til grunn at bruken av tvisteområdet frem til lagmannsrettens dom i 1945 ikke gir grunnlag for ankemotpartenes påstand om at de er eneeiere av fjellet innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser. Dette underbygges av partenes opptreden for Høifjellskommisjonen. I saken om grensen i nord - der Høifjellskommisjonen avsa tilleggskjennelse i 1947 - opptrådte både dalsbygdingene og osinger som parter og nedla påstand. "Skogstad-saken", som er referert i Høifjellskommisjonens kjennelse av 1934, viser at dalsbygdingene gjorde gjeldende sine

rettigheter i området allerede i første halvdel av 1800-tallet.

Storskiftet av 1906 - som senere ble opphevet - gir ikke grunnlag for ankemotpartenes påstand om at de er eneeiere. Kommisjonen gir på side 428 flg. uttrykk for en okkupasjonsteori som er basert på den uriktige faktiske forutsetning at det var etablert slåtter i de aktuelle traktene før setre kom. Det er feil. Matrikkelen viser at det var etablert mange setre i området før osingene etablerte seg med slåtter. Slåttebruken gir ikke grunnlag for erverv av store områder i fjellet. I den endelige avgjørelsen i 1951 uttaler Storskiftekommissjonen i forbindelse med klagebehandlingen at Såttåhaugområdet ligger i "fuldstændig Fællesskab ... til Brug for de derværende Sætre og Slaatter og til Brug for de Sætre, som fremtidig yderligere maatte anlægges i disse endnu ikke paa langt nær fuldt optagne Beitefeldter ..."

Ved lagmannsrettens dom i 1945 fikk de første 19 ankepartene rett til jakt, fiske, fangst og mosetak, samt rett til beite og hugst til seterbehov i slåtteområdene på Såttåhaugen. Retten til jakt og fiske - som er denne sakens tvistetema - er ikke begrenset til seterbrukene eller seterbehov. Med denne dommen har ankepartene nr. 1 - 19 fått rett til jakt uten annen begrensning enn den som følger av lovgivningen til enhver tid.

Lagmannsretten la til grunn at fjellet utenom grensene for slåtte- og setereiendommene var sameie. Jaktrettene i fjellet følger av sameieretten som en grunneierbeføyelse. Det innebærer at dalsbygdingene har samme jaktrett i fjellet som setereierne i Såttåhaugen.

Dommen av 1945 er rettskraftig i forhold til ankepartene nr. 1 - 19. De øvrige 26 var ikke parter i den saken. Disse ankepartene har likevel de samme rettigheter i Såttåhaugen som de 19. De har alle bruk som er utskilt fra et av de opprinnelige hovedbrukene i Dalsbygda, dvs. fra de gårdsbruk som først tok tvisteområdet i bruk. Ved fradelingen har de alle fått andel i

hovedbølenes rettigheter i utmarken. Dette gjelder like mye for de 26 siste ankepartene som de som var mer eller mindre tilfeldig valgt ut som parter i saken på 1940-tallet.

Hvis retten kommer til at dommen fra 1945 er riktig, står alle ankepartene i samme stilling når det gjelder jakt- og fiskerettigheter i Såttåhaugen. Kommer retten til at 1945-dommen er uriktig, må det sondres mellom rettsstillingen til de 19 første og de 26 siste ankepartene. For ankepartene 1 - 19 er 1945-dommen rettskraftig og bindende. Hvis det legges til grunn at dommen er uriktig når det gjelder dalsbygdingenes eiendomsrett i Såttåhaugen, erkjennes at de siste 26 ankepartene ikke kan påberope jakt- eller fiskerett i Såttåhaugen.

Retten til jakt og fiske i Såttåhaugen er uberørt av Tolga Storskiftekommisjons avgjørelse av 1951. Det var bare hamneretten som ble utskiftet, og eiendomsretten ble lagt til hamningen. Det fremgår uttrykkelig av både premisser og konklusjon at jakt- og fiskerettigheter er uberørt. I denne sammenheng er det uten betydning om jakt ses som en bruksrett eller som en eiendomsbeføyelse. Storskiftekommisjonens avgjørelse er rettskraftig i forhold til alle. Det er ikke inntrådt forhold som gir grunnlag for å hevde at bruksrettighetene i Såttåhaugen senere er gått tapt ved frihevd/mothevd fra ankemotpartene eller på grunn av avtale/erkjennelse.

Herredsretten har lagt til grunn at det er osingene som eksklusivt har drevet elgjakt i Såttåhaugen, at dette er en ordning som har vært akseptert av dalsbygdingene og at det har utviklet seg en rettsoppfatning som innebærer at dalsbygdingene ikke lenger har rett til noen form for storviltjakt i Såttåhaugen. Dette er uriktig.

Det bestrides at jaktretten i Såttåhaugen er frihevdet. Frihevd forutsetter at dalsbygdingene har latt rettighetene ligge unyttet i full hevdstid, jf hevdsloven § 10. Dette vilkåret er ikke oppfylt. Dalsbygdingene og setereierne i Såttåhaugen har

drevet konkurrerende og parallell småviltjakt i tvisteområdet i alle år frem til den midlertidige avtalen på begynnelsen av 1980-tallet. Jaktrettigheter har vært leid ut av begge parter, dels til faste jegere, og dels til jegere med kort. Reinsdyrjakt av noen betydning ble først aktuelt i disse traktene fra 1956. På 1950-tallet søkte både dalsbygdingene og osingene om fellingsløyve på villrein i Såttåhaugområdet. Denne konflikten ble løst på den måten at osingene og dalsbygdingene hver fikk en kvote på 2 dyr innenfor et større villreinområde. Denne fordelingen er et praktisk begrunnet kompromiss uten forankring i juridiske rettighetsbetraktninger. I årene etterpå har både dalsbygdingene og osinger jaktet i det samme villreinområde, som inkluderer Såttåhaugen. Det er ikke grunnlag for å trekke rettslige slutninger av kvotefordelingen, som i mange år var skjev til fordel for osingene, representert ved Øvre Vangrøftdalen Grunneierlag.

På 1950-tallet var det tvist om elgjakten i Såttåhaugen. Det erkjennes at osingene har disponert elgjakten etter 1952/1953. Det er imidlertid uklart på hvilket rettsgrunnlag denne tilstanden er blitt etablert. Dalsbygdingenes rett til å jakte elg i Såttåhaugen er i behold.

Det må legges til grunn at de ankende parter har rett til å jakte på det vilt som lovgivningen til enhver tid tillater. I relasjon til frihevd - og eventuelt også mothevd - må jaktretten prinsipalt anses som en bruksrett. Frihevd forutsetter da at dalsbygdingene har avstått fra all jaktutøvelse i Såttåhaugen i full hevdstid. Legges dette til grunn, er eksklusivitetskravet ikke oppfylt. Kommer retten til at det rettslig sett er adgang til delvis frihevdning av jaktretten, erkjennes at det er osingene som har utøvet elgjakten i området siden 1952/1953. Det bestrides at eksklusivitetskravet er oppfylt når det gjelder småviltjakt og reinsjakt. Frihevd forutsetter imidlertid at de øvrige hevdsvilkår er oppfylt.

Dersom rettighetene i Såttåhaugen skal kunne falle bort på grunn av frihevd, må rettighetshaverne ha latt disse ligge unyttet i full hevdstid. Hevdstiden for jakt - som er en usynbar servitutt - er 50 år. Dette kravet er ikke oppfylt. Ytterpunktet bakover må være storskiftekommissjonens avgjørelse i 1951. De midlertidige avtalene fra 1981 utelukker all videre hevd.

Hevd, herunder frihevd, forutsetter aktsom god tro hos hevderen i hevdsperioden. Heller ikke dette kravet er oppfylt. Aktsomhetskravet forutsetter at hevderen gjør seg kjent med innholdet i eventuelle nye, sentrale dokumenter. Dommen fra 1945 og det senere storskiftet stenger for god tro.

Bruksrettighetene i Såttåhaugen er ikke frihevdet. De har heller ikke falt bort på grunnlag av festnede rettsforhold/festnet rettsoppfatning. Det har vært vedvarende uro og stridigheter om jaktutøvelsen i Såttåhaugen. Hertil kommer at det har vært kontinuerlig jordskifte fra 1950-tallet til midten av 1970-tallet. Under slike omstendigheter er det lite naturlig å tale om festnet rettsforhold eller festnet rettsoppfatning. Erverv på et slikt grunnlag, forutsetter under enhver omstendighet et betydelig lenger tidsrom enn det som er tilfelle i denne saken.

Det tas avstand fra motpartenes subsidiære anførsler om at rettighetene er gått tapt på grunnlag av aksept. Jaktretten tilligger grunneierne, ikke hamnelagene. Dalsbygda jaktlag/jaktsameie er organisert slik at jaktlaget/sameiet forvalter den enkeltes jaktrettigheter for en periode for 5 år ad gangen. Denne ordningen innebærer at den enkelte jaktberettigede ikke har hatt noen direkte kontakter med motpartene. Det kan ikke utledes noe bortfallsgrunnlag av brevet til Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk av 10. mars 1980, som er undertegnet av en del av partene. Brevet bygger på en misforståelse av storskiftet. Noe dispositivt utsagn kan ikke utledes av dette brevet. Året etterpå ble det inngått midlertidige avtaler om jakten. Her kommer partenes ulike oppfatninger klart til

uttrykk.

Ankemotpartene har gjort gjeldende:

Ved Eidsivating lagmannsretts dom av 11. juli 1945 fikk de 19 første ankepartene - for sine setre - rett til småviltjakt innenfor de gamle slåtteeområdene i Såttåhaugen. Det ble videre gitt fastsettelsesdom for at fjellområdet utenfor grensene for slåtte- og setereiendommene var sameie mellom setereierne og disse 19 ankepartene. Dette sameiet ble utskiftet ved Tolga Storskiftekommissjons avgjørelse i 1951. Etter utskiftingen har de 19 ankepartene ingen eierrettigheter/eierbeføyelser i behold i fjellet i Såttåhaugen.

Lagmannsrettens dom fra 1945 er uriktig både i begrunnelse og resultat. Dommen er basert på et grunnleggende uriktig historisk faktum, idet retten har lagt til grunn at dalsbygdene var etablert i Såttåhaugen før gårdbrukerne fra Os - ankemotpartenes rettsforgjengere - tok området i bruk. Dette er uriktig. Dommen er rettskraftig. Den må derfor legges til grunn for spørsmålet om partenes rettigheter og plikter med den endring som følger av det senere storskiftet. Det erkjennes at ankepartene nr. 1 - 19 - som følge av lagmannsrettens dom fra 1945 - har rett til jakt i de gamle slåtteeområdene i Såttåhaugen. Dette er en særrett begrenset til jakt på småvilt uten hund. De øvrige 26 ankepartene har ingen rettigheter innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser.

Det lagmannsretten skal ta standpunkt til er ankepartenes rettigheter i Såttåhaugen i dag. Den annen side har invitert til bruk av en juridisk metode der man tar utgangspunkt i situasjonen i "tidenes morgen", for deretter å spørre om det senere har inntrådt endringer. Dette er en metode som bare er anvendelig når man har klare utgangsdokumenter. Det er ikke tilfelle i denne saken. Spørsmålet om de ankende parters eventuelle rettigheter i Såttåhaugen i dag, må derfor vurderes opp mot samtlige foreliggende opplysninger om bruksutøvelsen i

området. Når man ikke har et udiskutabelt utgangsdokument, er det prinsipielt viktig å se helheten - inklusive den etterfølgende utvikling - før det trekkes slutninger om rettighetssituasjonen i dag. Dette prinsippet er knesatt i rettspraksis. Om dette vises til Rt. 1968.1202.

I dommen av 1945 la lagmannsretten - som et avgjørende historisk faktum - til grunn at Såttåhaugsetrene og slåttene var kommet til det omtvistede området meget senere enn dalsbygdingenes setre. Retten har lagt til grunn at ankemotpartenes rettsforgjengere i Såttåhaugen etablerte seg i et område som allerede var gjenstand for "gammel hevdvunden sæterbruk fra Dalsbygdingenes side og hvorunder prinsipielt hersket fullstendig fellesbruk mellom interesentene i havning, hugst, jakt, fiske, mosetak osv". Av dette trekker lagmannsretten (på side 9) denne slutning: "Såttåhaugmennene kan formodentlig ikke erverve rettigheter med fortrengsel for den således allerede eksisterende gammel bruk, som tildels er av en almenningssrettslig karakter." Dette er uriktig og det er i strid med de historiske opplysninger som foreligger om bruksutøvelsen og etableringen i Såttåhaugen.

De eldste dokumentene i saken som stedfester bruksutøvelse til Såttåhaugen konkret, viser at det var Os-gårder - ankemotpartenes rettsforgjengere - som først tok området i bruk. Det vises til bygselssedler fra tidlig på 1700-tallet.

Tolga Storskiftekommisjons avgjørelse av 1905 inneholder konkrete opplysninger om bruken av Såttåhaugområdet fra gammelt av. Storskiftekommisjonens avgjørelse ble senere opphevet fordi retten ikke hadde tatt standpunkt til almenningsspørsmålet. Det er likevel grunn til å legge stor vekt på de faktiske opplysningene som fremgår av storskiftekommisjonens protokoller. Kommisjonen begynte sitt arbeide i 1890-årene. Den foretok befaringer, og hørte forklaringer fra parter og vitner. På side 548 uttaler kommisjonen følgende om Såttåhaugen spesielt :

For det første frembyder denne trakt et ualmindelig rent eksempel på okkupationen og dernæst på en okkupation, som er foregået mindre successivt end andet sted, idet et begrændset antal opsiddere, måske allerede de første besiddelsestagere, meget tidlig synes at have været sig en eksklusiv besiddelsestageshensigt bevidst i forhold til hele trakten - et betydelig større areal, end de gjennom lange tider kunde få brug for. Endel felter i Såttåhaugen blev for ca. 200 år siden, og vistnok førend noget sæteranlæg fra Dalsbygden havde fundet sted længere oppe i Vangrøftstrøget end ved Brøttet og i Storvoldlien, taget i brug som markeslåtter af nogle opsiddere i Osgränden og på Moseng. På disse slåtter skaffede vedkommende opsiddere sig senere bygsel af staten. Der var således endnu dengang ikke tanke om, at nogen enkeltmand eller grænd på forhånd skulde have nogen eiendomsret til disse strøg.

Fra Brøttet er det flere kilometer opp til Såttåhaugen. Det er ingen grunn til å tvile på at denne beskrivelsen er historisk korrekt. Kongens jordebok av 1661 og matrikkelen av 1664 viser at mange dalsbygdinge var etablert i Vangrøftdalen med slåtter og setre. Men her er ingen opplysninger som knytter de ankende parters rettsforgjengere til Såttåhaugen. Det skyldes at dalsbygdingene var etablert lenger sør i Vangrøftdalen, slik som beskrevet av storskiftekommissjonen. Ingen fornuftige grunner taler for at dalsbygdingene etablerte seg lengst nord i dalen når det var ledige områder lenger sør, nærmere gårdene. Dalsbygdingenes slåtte- og seteretableringer lenger ned i dalen, har ikke gitt grunnlag for eiendomsverv i Såttåhaugen.

Det må legges til grunn at det hovedsakelig var osinger som etablerte seg med slåtter og beiteområder i Såttåhaugen. Slåtteområdene strakte seg langt opp i fjellet, nesten frem til Forolsjøen. Fra 1820-årene etablerte ankemotpartenes rettsforgjengere setre i Såttåhaugen. De har brukt hele området som eiere. På setrene har de bygget hus. De har hamnet i området. Krøtter er blitt sluppet og gjetet nettopp her. Det har til og med vært drevet meieri i Såttåhaugen med innleie av dyr på beite. Det var også såttåhaugingene som utnyttet jaktmulighetene i fjellet. Før siste krig var det først og fremst rype/småviltjakt som var den aktuelle jaktutøvelsen. Fremlagte dokumenter viser at såttåhaugingene har drevet utleie av

jaktrettigheter i Såttåhaugen fra århundreskiftet og frem til ca 1940. Det bestrides ikke at dalsbygdingene kan ha drevet streifjakt og heller ikke at streifbeite kan ha forekommet. Men det gir ikke grunnlag for etablering av rettigheter. Det gjør heller ikke mosetak. I praksis var mosetak fritt i disse traktene i lang tid.

Osingene har i kjent fortid - fra 1600-tallet og fremover - brukt tvisteområdet som sin eiendom. De har også disponert rettslig som eiere. De har bygslet, leiet, kjøpt og solgt arealer i Såttåhaugen. De har også møtt som parter i prosesser for å ivareta sine eierinteresser. Det gjorde de så sent som på 1940-tallet, da det var tvist om grensen i nord. Om dette vises til Høifjellskommisjonens tilleggskjennelse av 1947.

Prinsipielt gjøres gjeldende at såttåhaugområdet er okkupert til eiendom av ankemotpartenes rettsforgjengere, enten fra alle- eller ingenmannsland. Subsidiært må det legges til grunn at såttåhaugingene har ervervet eiendomsrett til området enten ved alders tids bruk eller hevd. Det er ingen tvil som at vilkårene for begge disse ervervstypene er oppfylt. Setereierne har i både alders- og hevdstid utøvet så eksklusiv rådighet over området som forholdene til enhver tid har tilsagt. De ankende parter har ingen restrådighet som eiere i Såttåhaugen. Det måtte de med nødvendighet ha hatt dersom såttåhaugingene bare hadde ervervet begrensede rettigheter.

Retten må legge til grunn at ankemotpartenes rettsforgjengere fra gammelt av har vært eneeiere innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser. Ankepartene nr. 21 - 47 har derfor ingen rettigheter i området. I forhold til disse gjøres dessuten gjeldende at de ikke har ført bevis for at de er i den situasjon som kreves for at de - ved utparsellering/fradeling - har fått med rettigheter i utmark og fjell fra hovedbrukene. En minimumsforutsetning for at fraskilte bruk skal få bruksrettigheter i fjellet, er at hovedbrukene hadde slike rettigheter. Det er ikke godtgjort. Det foreligger ingen utgangsdokumenter som gir opplysninger om

slike rettigheter. Andre bevis er ikke fremlagt. Det er da presumsjon for at de bruk som anke motpartenes gårder er utskilt fra, ikke har rettigheter i Såttåhaugen.

Dersom retten kommer til at disse ankepartene ved fradeling har fått andel i hovedbrukenes rettigheter i såttåhaugområdet, oppstår et betydelig andelsproblem. Fradelingen fra hovedbrukene vil da ha skapt en situasjon hvor det i realiteten ikke blir noe til noen. Da er utparselleringen til urimelig sjenanse for andre rådighetsutøvere, og de fraskilte brukenes rett vil være i strid med prinsippene i servituttloven § 2.

De ankende parter prosederer i realiteten her på almenningsrett. Det er ikke rom for almenningsbetraktninger når et område er gått over i privat eie, slik forholdene er i Såttåhaugen.

Ankepartene nr. 26 - 47 har ikke noen rettigheter innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser. De 19 første ankepartene står historisk sett ikke i noen særstilling. Rettslig sett er situasjonen annerledes for disse som følge av lagmannsrettens dom av 1945. Hvilke rettigheter disse ankepartene har, beror på en tolking av dommen og utskiftningen i 1951.

Lagmannsretten la til grunn at fjellet utenom grensene for slåtte- og seterendommene lå i sameie mellom setereierne og de 19 første ankepartene. Ved storskiftets endelige avgjørelse i 1951 ble grunneiendomsretten utskiftet og tillagt hamnelagene. Det følger av ordlyden, og er også lagt til grunn i Eidsivating lagmannsretts kjennelse av 8. mai 1976. Utskiftningen i 1951 innebærer at hamnelagene er blitt grunneiere innenfor sine grenser, og at alle ankepartenes sameierrettigheter i Såttåhaugen er blitt utskiftet. Det var bare særrettigheter som ikke ble utskiftet. Dette tolkingsresultatet har sterk forankring i ordlyden. Tungtveiende konsekvenshensyn trekker i samme retning. Det er også slik forholdene er blitt praktisert i ettertid. Dersom de ankende parters syn skulle legges til grunn, ville det innebære at alle har fått bruksrett hos alle etter utskiftningen.

Et slikt tolkingsresultat har klart formodningen mot seg.

Ved tolking av lagmannsrettens dom fra 1945 må det sondres mellom småviltjakt, elgjakt og reinsjakt. Det er ikke grunnlag for den annens sides påstand om at jaktrett nødvendigvis innebærer rett til alle former for jakt. Lagmannsrettens dom må tolkes på bakgrunn av de faktiske realiteter. Det må da legges til grunn at det var småviltjakten som ble foreholdt lagmannsretten som tema og at retten vernet den bruk som var etablert. Det er ingen holdepunkter for at retten vurderte elgjakt eller reinsjakt. Det må legges til grunn at de 19 ankepartene har rett til småviltjakt uten hund i de gamle seter- og slåtteeområdene.

Lagmannsretten vernet hevdvunnen jakt ut fra setrene. Denne begrensningen følger både av ordlyden og reelle hensyn, og innebærer at den som ikke har seter, heller ikke har noen jaktrett. Konsekvesen av denne begrensningen, er at jaktretten ikke kan leies ut.

Hvis retten kommer til at de 19 ankepartene ved dommen av 1945 fikk en jaktrett med samme materielle innhold som en grunneiers jaktrett, gjøres subsidiært gjeldende at retten til elgjakt og reinsjakt senere er falt bort.

Det er setereierne i Såttåhaugen som i alle år har utøvet elgjakten i tvisteområdet. Øvre Vangrøftdalen Grunneierlag har fått egne kvoter. Slik har det vært fra kvoteordningen ble innført først på 50-tallet og frem til dette saksanlegget. Denne ordningen har vært akseptert av alle. Hvis ankepartene i 1945-dommen fikk rett til å jakte elg i Såttåhaugen, er denne retten senere falt bort. Stikkordet er etablert rettstilstand. Under enhver omstendighet er retten til å jakte elg falt bort enten ved mothevd eller frihevd. Hevdperioden er i begge disse tilfellene 20 år. Mothevdkravene er oppfylt. Setereierne har drevet aktiv jakt i alle år. Bruksutøvelsen har vært eksklusiv. Det er ingen holdepunkter for at de ikke har vært i god tro. Frihevdskravene er også oppfylt. Jaktretten har vært ubenyttet

av rettighetshaverne (de 19 ankepartene) i full hevdstid.

Reinsjakten ble først en aktuell rådighetsutøvelse et stykke ut på 50-tallet. For reinsjakten er det etablert et større storviltområde. Organiseringen og forvaltningen av jakten har foregått på den måte at alle rettighetshaverne har skutt sine rettigheter inn i storviltområdet gjennom sine respektive organisasjoner - osingene gjennom Øvre Vangrøftdalen Grunneierlag og dalsbygdingene gjennom Dalsbygda jaktsameie og Dalsbygda jaktlag. Fellingskvoten har i hovedsak vært fordelt etter de respektive parters arealer. Frem til ca 1980 disponerte Øvre Vangrøftdalen Grunneierlag halvparten av fellingskvoten. Dette var en ordning som var akseptert av alle. Retten til å jakte rein er derfor også senere falt bort.

Hamnelagene er grunneiere innenfor sine respektive grenser. Som grunneiere, har hamnelagene opptrådt som rettighetshavere til reinsjakt. Alle drøftelser om reinsjakta - kvoter m.v. - har foregått i hamnelagens regi. Dette har vært akseptert av alle, både hamnelagsorganene og hamnelagens medlemmer. Det er kommet klart til uttrykk i et brev datert 10. mars 1980 fra hamnelagsmedlemmer i Dalsbygda til Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk. Brevet gir klart uttrykk for at det er hamnelagene som er grunneiere i fjellet og at det er hamnelagene - som grunneiere - som er rettighetshavere til reinsjakten. Brevet er representativt for hamnelagens medlemmer. Det er undertegnet av 11 av de ankende partene. Brevet innebærer en bekreftelse på de drøftelsene som hadde gått forut, og er bindende for alle de ankende partene. Det innebærer at de ikke har noen rettigheter til reinsjakt innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser.

Det er ikke bestridt at de 19 ankepartene har en særrett til fiske i Forolsjøen. Det samme aksepteres for Helge Nyggjelten og Ola Myrtrøen - ankende parter nr. 24 og 39 - ut fra den konkrete bevisvurderingen.

De øvrige ankepartene har ingen fiskerettigheter innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser. De påberoper ingen faktisk rådighetsutøvelse av betydning som grunnlag for den påståtte fiskeretten. At enkelte - kanskje alle - fra tid til annen kan ha fisket i Forolsjøen, gir ikke grunnlag for noen rettighet.

Hjelpeintervenientene har i det vesentlige gjort gjeldende:

Alle intervenientene har bruk som er utskilt fra de gamle hovedbrukene i Dalsbygda: Berg, Breen og Nordvang. De har derfor samme rettsstilling i Såttåhaugen som de ankende partene.

Herredsretten har lagt til grunn at dalsbygdingene først etablerte seg med regelmessig bruk i de nærmestliggende områdene og at deres bruk av de nordlige traktene i gammel tid var begrenset til mer sporadisk jakt og fiske. Herredsretten har videre lagt til grunn at eierne av såttåhaugsetrene var de første som tok tvisteområdet i mer fast bruk og at de gjennom denne bruken må anses å ha okkupert området til eiendom.

Herredsretten bygger på den forutsetning at Vangrøftdalen, inklusive tilstøtende områder, suksessivt gikk over til å bli privat eiendom. På dette punkt har herredsretten tatt feil.

Det må legges til grunn at hele Vangrøftdalen - herunder Såttåhaugområdet - har vært akseptert som privat eiendomsområde fra gammelt av. Det fremgår av Høifjellskommisjonens kjennelse av 1934. Her er lagt til grunn at bygdefolk fra gammel tid har oppfattet disse traktene som privat eiendom. For Høifjellskommisjonen var det ikke nødvendig å ta standpunkt til i hvor lang tid området hadde vært akseptert som privat eiendom. Det er heller ikke nødvendig for lagmannsretten i denne saken. Grunnlaget for denne rettsoppfatningen - som var felles for det offentlige og bygdefolket - må ha vært den samlede virksomhet som har vært utøvet i området fra gammelt av - slåttebruk, setring, jakt, fangst, fiske og mosetak.

Bøndenes etablering i området kan ikke tidfestes nøyaktig. Det er mest sannsynlig at de første slåtte-etableringene skjedde uten noe fast mønster. Gårdbrukere fra både Dalsbygda og Os etablerte seg i området der det var hensiktsmessig og hvor det var ledig plass. Tanks innberetning til Høifjellskommisjonen viser at ankemotpartenes rettsforgjengere bare hadde noen av mange slåtter i området. Det var heller ikke slik at osingene først og fremst slo seg ned i såttåhaugtraktene. Tvert imot. Det fremgår av protokollene fra den første storskiftekommissjonen at osingene slo seg ned overalt i dalen - sannsynligvis der det var plass. Svartbekkenget er et illustrerende eksempel på at det ikke var noen eksklusiv etablering fra osingenes side i Såttåhaugen. Svartbekkenget - som ligger midt i såttåhaugområdet - har aldri tilhørt ankemotpartene.

Fra gammelt av har ikke rettsforholdene representert noen begrensning i bruksutøvelsen. Matrikkelen gir opplysninger om fiske i Forolsjøen som herlighet til gårder både fra Dalsbygda og Os. Dette viser klart at alle bøndene hadde markerte interesser i fjellområdet. Det må legges til grunn at jakt, fangst, fiske og mosetak fra gammelt av har foregått overalt i fjellet der det var hensiktsmessig. Her er ingen geografiske eller topografiske forhold som skulle tilsi at området i gammel tid ble utnyttet eksklusivt av brukere fra et enkelt bygdelag. Da ville Såttåhaugen ha blitt liggende som en kile inne i et større fellesområde. Det har formodningen mot seg.

De opplysninger som foreligger om eierforholdene i Vangrøftdalen i eldre tid og bøndenes etablering i dag, sammenholdt med geografiske og topografiske forhold, tilsier at fjellområdet har vært utnyttet i fellesskap og at dette i eldre tider har vært ansett som felles eiendom under alle hovedbruk som hadde slåtter/setre i Vangrøftdalen. Det må således legges til grunn at Såttåhaugen, iallfall før år 1800, lå i sameie mellom alle de bruk som hadde slåtter og setre i Vangrøftdalen. Det forhold at ankemotpartenes rettsforgjengere ervervet slåtter og etablerte seg med setre i Såttåhaugen, endrer ikke eierforholdene i

fjellet. Etableringen av setre var akseptert som en rettighet for alle sameierne i fjellet. Som sameiere hadde de også jaktrettigheter som de enten kunne utøve selv eller leie ut. Jaktutleien gir derfor ikke grunnlag for den slutning at osingene var eneeiere i fjellet.

Når det gjelder tolkingen av lagmannsrettens dom fra 1945, konsekvensene av storskiftet i 1951 og spørsmålet om eventuelt bortfall av bruksrettighetene ved hevd eller på annet grunnlag, har hjelpeintervenientene i all hovedsak gjort gjeldende samme anførsler som de ankende parter.

Lagmannsretten bemerker:

For ankepartene nr. 21 - 47 er det - med unntak for fiskerett i Forolsjøen for nr. 24 og nr. 39 - omtvistet om de overhodet har noen bruksrettigheter innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser. Disse var ikke parter i den saken som ble avgjort ved Eidsivating lagmannsretts dom i 1945. De kan derfor ikke utlede noen rettigheter av denne dommen. Eventuelle bruksrettigheter i Såttåhaugen for disse partene forutsetter et annet rettslig grunnlag.

Det er opplyst at disse partene har gårdsbruk som er utskilt fra opprinnelige hovedbruk i Dalsbygda. Det er anført at de gamle hovedbrukene ervervet eiendomsrett til de omtvistede slåtte- og fjellområder på grunnlag av bruk fra gammel tid, før ankemotpartenes rettsforgjengere etablerte seg her med slåtter på 1700-tallet. Som grunnlag for kravene om jakt- og fiskerett, har disse ankepartene anført at de ved fradelingene automatisk har fått andel i hovedbølenes rettigheter i fjellet.

Lagmannsretten har - som herredsretten - kommet til at det ikke er ført bevis for påstanden om at Såttåhaugområdet ble tatt i bruk og gradvis okkupert av gårdsbruk fra Dalsbygda allerede på 1600-tallet. Det fremlagte historiske materialet underbygger

ankemotpartenes anførsel om at dalsbygdingene på 1600- og 1700-tallet hovedsakelig var etablert med slåtter og setrer lenger sør i dalen og at det er mest sannsynlig at de tok i bruk de fjellområdene som lå nærmest setrene.

Høifjellskommisjonen konkluderer i kjennelsen av 13. juli 1934 med at det ikke i kjent tid har vært statsalmenning i disse områdene. I tråd med Høifjellskommisjonens konklusjon legger lagmannsretten til grunn at fjelltraktene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma - herunder Såttåhaugen - har vært i privat eie fra gammel tid. Høifjellskommisjonen tok ikke standpunkt til når privat eiendomsrett ble etablert i disse fjelltraktene og heller ikke hvilke gårdsbruk som først utøvet slik bruk at det senere ga grunnlag for eiendomsrett. Høifjellskommisjonens kjennelse av 1934 og tilleggskjennelsen fra 1947 gir etter lagmannsrettens vurdering begrenset veiledning for spørsmålet om hvem som først må antas å ha tatt Såttåhaugtraktene i bruk. Det er fremlagt noe eldre kildemateriale som, direkte og indirekte, gir endel opplysninger.

Av matrikkelen fra 1664 fremgår det at bruket Breen hadde rett til fiske i Forolsjøen og sommerbeite på to steder i Vangrøftdalen. For Wangen (Nordvang) er det oppgitt at bruket hadde to setervoller i Kjurrudalen og Vangrøftdalen. Berg hadde setervoller under Langfjell og i Vangrøftdalen, og det hadde rett til fiske i almenningen. Dette materialet viser at de ankende parters rettsforgjengere hadde tatt områder i Vangrøftdalen i bruk, iallfall i siste halvdel av 1600-tallet. Men det gir etter rettens syn ikke grunnlag for den slutning at dalsbygdingene på dette tidspunkt hadde etablert seg helt øverst i dalen, i Såttåhaugområdet. Matrikkelen gir ingen konkrete opplysninger om seteretableringer i Såttåhaugen på denne tiden, verken fra bruk i Dalsbygda eller Os.

Engslettemanntallet for Tynset, Tolgen og Kvikne prestegjeld for 1767 viser at rettsforgjengere til både de ankende partene og ankemotpartene hadde bygsler i Vangrøftdalen. Mantallet gir

relativt sparsomme opplysninger om de enkelte slåttenes beliggenhet. Det fremgår for øvrig av dette manntallet at mange av partenes rettsforgjengere hadde slåtter både i Vangrøftdalen og i andre dalfører.

Fremlagte dokumenter viser at rettsforgjengere på ankemotpartenes side - Esten Erichsen Moseng og Peder Nielsen Aas og Haagen T. Ous - hadde slåttebygsler i Såttåhaugen fra henholdsvis år 1712 og 1723. Dette er de eldste dokumentene hvor etablert virksomhet er stedfestet til Såttåhaugen konkret. Det fremlagte materialet viser at flere osgårder hadde slåttebygsler i Såttåhaugen frem til bygslene opphørte på 1750-tallet. Lagmannsretten er enig med herredsretten i at dalsbygdingenes slåttebygsler mest sannsynlig var lokalisert lenger ned i dalen, i nærheten av de områder hvor de hadde etablert seg med setre. Dette syn har sterk støtte i den første storskiftekommisjonens beskrivelse av områdene i Vangrøftdalen generelt og etableringen i Såttåhaugen spesielt. Ifølge denne kommisjonens protokoller, hadde oppsittere fra Osgrenden og Mosenggården markslåtter i Såttåhaugen på et tidspunkt da dalsbygdingene ikke hadde etablert seg lenger opp i dalen enn ved Brøttet og i Storvollia. Dette er områder som ligger lenger ned i dalen. Lagmannsretten er enig med ankemotpartene i at det er grunn til å legge betydelig vekt på storskiftekommisjonens historiske redegjørelse, selv om dens avgjørelse ble opphevet fordi den hadde unnlatt å ta standpunkt til almenningsspørsmålet.

Både det historiske materialet, de geografiske forhold, tilgang på ressurser osv. og den etterfølgende bruken av området, taler for at det var ankemotpartenes rettsforgjengere som først tok tvisteområdet - inklusive fjelltraktene - i mer regelmessig bruk. De etablerte setre i Såttåhaugen, i det området hvor de fra tidligere hadde slåtter. I en periode var det også andre som hadde slåtter her. Etter hvert kom imidlertid det overveiende antallet slåtter i Såttåhaugen på osingenes hender. Det må antas at de fra gammelt av har utøvet noe jakt i de om-liggende traktene. Lagmannsretten legger til grunn at såttåhaug-ingene

fra 1700-tallet har utnyttet tvisteområdet på en slik måte og i et slikt omfang som var naturlig etter forholdene - til slåttebruk, hamning, setring, jakt, fangst, fiske og mosetak. Med unntak for fiske i Forolsjøen har såttåhaugingene brukt tvisteområdet så eksklusivt som forholdene har tilsagt. De må derfor anses for å ha okkupert hele området til eiendom. At dalsbygdingene kan ha drevet noe jakt her, og at deres krøtter kan ha beitet i Såttåhaugen fra tid til annen, gir ikke grunnlag for andre slutninger om eierforholdene. Det gjør heller ikke fisket i Forolsjøen som har gitt grunnlag for særrettigheter, men ikke eiendomsrett til fjellområdene.

Lagmannsrettens konklusjon er at det var ankemotpartenes rettsforgjengere fra Os - og ikke gårdbrukere fra Dalsbygda - som gjennom bruk ervevet eiendomsrett til tvisteområdet. De ankende parter nr. 21 - 47 kan da ikke påberope å ha bruksrettigheter i Såttåhaugen avledet fra de opprinnelige hovedbruk i Dalsbygda. Det er heller ikke godtgjort at disse ankepartene har etablert bruksrettigheter her på annet grunnlag. Når det gjelder fiske i Forolsjøen, kan lagmannsretten i all hovedsak slutte seg til herredsrettens bemerkninger, og viser til disse. Herredsrettens domskonklusjon når det gjelder ankepartene 21 - 47 blir, med unntak for nr. 24 og nr. 39, etter dette å stadfeste.

For de ankende parter nr. 1 - 19, er den rettslige situasjonen en annen. De ble ved Eidsivating lagmannsretts dom av 14. juli 1945 tilkjent slike rettigheter i Såttåhaugen:

.....
.....

- II Leif P. Bratås, Erik P. Grue har for sine seter i Dalvollene, Storvollien, Kløftåsen og Mastukåsen rett til beiting og rett til hugst til seterbehov i de omhandlede slåtter, likeså har de rett til jakt, fangst, fiske og mosetak. Dalsbygda Jaktsameie kjennes å være jaktberettiget i de omhandlede slåtter i den utstrekning sameiet representerer de øvrige ankende parter.

III Fjellet utenom grensene for slåtte og setereiendommene
..... dømmes å være sameie for slått og setereierne i
Såttåhaugen og de ankende seter og slåtteiere.

Denne dommen er basert på en annen vurdering av de historiske eierforhold enn lagmannsretten i denne saken er kommet til. Dommen er imidlertid rettskraftig og bindende for partene. Det er det ingen uenighet om. Partene er imidlertid uenige om jakt- og fiskerettens innhold og omfang.

Ankemotpartene hevder at dommen må tolkes slik at jaktretten i de gamle slåtteområdene er begrenset til småviltjakt uten hund. Lagmannsretten finner ikke holdepunkter for en slik innskrenkende tolking, verken i ordlyden i domskonklusjonen, i domsgrunnene eller i det som er referert fra partenes anførsler. I tråd med prinsippet om objektiv tolking av dommer, legger lagmannsretten til grunn at disse ankepartenes jaktrett innenfor de gamle slåtteområdene er likestilt med grunneiernes egen jakt etter jaktlovgivningen.

Når det gjelder anførselen om at jakt- og fiskeretten er knyttet opp til ankepartenes setrer, har lagmannsretten delt seg i et flertall og et mindretall. Flertallet, lagdommer Melheim, lagdommer Hedlund og ekstraordinær lagdommer Wade, finner at en naturlig forståelse av dommen på dette punkt, er at det bare er retten til beite og hugst som er knyttet til rettighetshavernes setre - ikke rettighetene til jakt, fiske m.v. Dalsbygda Jaktlag ble også kjent å være jaktberettighet. Flertallet finner ikke holdepunkter for at retten har ment å knytte jakt- og fiskeretten til partenes seterbruk; en kombinasjon som forøvrig fremstår som nokså fremmed. Rettens flertall er enig med de ankende parter i at denne jaktretten er en rett de har for sine eiendommer og at den kan bortleies etter viltlovens regler.

Mindretallet - som består av meddommerne Ween og Sandbakken - er uenig med flertallet i at ordlyden i lagmannsrettens domsslutning II tilsier at bare noen av rettighetene er lagt til

setrene. Mindretallet tolker dommen slik at også retten til jakt, fangst m.v. er knyttet til setrene. Dette syn underbygges at den tradisjon som har foreligget hvoretter man tidligere har solgt setre med slike rettigheter. Mindretallet er enig med flertallet i at jaktretten kan leies bort.

Ved Tolga Storskiftekommisjons endelige avgjørelse i 1951 ble ankepartene nr. 1 - 19 fratatt sameieretten i fjellet. Det er omtvistet om jaktretten i fjellet er i behold og om innholdet i en eventuell jaktrett her. Av storskiftets slutning pkt. b følger at...."eiendoms- eller bruksrett til slått, skog, mose- tak, jakt og fiske er uforandret". I premissene har kommisjonen uttrykkelig uttalt at det den har foretatt alene er å overføre den enkelte loddeiers hamnerett fra en trakt til en annen, og at den ikke har befattet seg med eiendomsrådigheter som jakt, andel i sameieskog, og at den heller ikke har rørt ved utskiftet skog. Ankemotpartene har fremholdt at all eierrådighet ble utskiftet og at det bare er særrettigheter som er i behold etter utskiftingen i 1951. Lagmannsretten finner ikke avgjørende holdepunkter for en slik tolking, og slutter seg til herredsrettens vurdering om at de ankende parter beholdt den jaktrett de tidligere hadde i fjellet, uavhengig av hvilket grunnlag denne hadde.

Spørsmålet retten må ta standpunkt til blir etter dette om de ankende parters jaktrett senere har falt bort, helt eller delvis, som følge av frihevd/mothevd, festnet rettsforhold eller avtale/erkjennelse. Slik lagmannsretten tolker dommen fra 1945 og storskiftets avgjørelse i 1951, hadde de ankende parter og grunneierne liktestilt jaktrett. Dommen ga disse 19 rett til å jakte på alle former for vilt. Jakt på småvilt, elg og rein er - i faktisk henseende - innbyrdes uavhengige jaktformer. Lagmannsretten kan ikke se at det skulle være noen avgjørende hindringer, verken av faktisk eller rettslig art, for frihevding (eventuelt mothevding) av retten til å jakte elg eller rein. Det samme gjelder bortfall på annet grunnlag.

Rett til jakt over fremmed eiendom er en bruk som "ikkje viser

seg av ei fast tilstelling", jf hevdsloven § 8. Hevdstiden er da 50 år. Hevdsperioden for mothevd og frihevd er imidlertid 20 år. Det følger av hevdslovens system, jf lovens § 11, som henviser til reglene i §§ 2 - 6. Denne tolkingen har også støtte i juridisk teori. Det vises til Axel Hærem: "Endel bemerkninger til den nye hevdslov", Jussens Venner, bind III.

Etter bevisførselen legger lagmannsretten til grunn at osingene eksklusivt har drevet elgjakt i tvisteområdet etter 1952/1953. Denne ordningen vedvarte også etter at det i en kortere periode på 50-tallet var en viss uenighet om elgjakten. De ankende parters rett til elgjakt har ligget unyttet i full hevdstid. Setereierne, som upåtalet har drevet eksklusiv elgjakt i området siden 1950-tallet, må anses å ha vært i god tro. Etter lagmannsrettens vurdering er elgjakten frihevdet av setereierne. Lagmannsretten er enig med ankemotpartene i at også vilkårene for mothevd av elgjakten er oppfylt, jf hevdsloven §§ 9 og 11.

Når det gjelder reinjakten, er lagmannsretten kommet til et annet resultat.

Hamnelagene i området ble etablert ved storskiftets avgjørelse i 1951. Da ble hamneretten utskiftet. Grunneiendomsretten ble lagt til hamnelagene. De ankende parters jaktrett innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser var uberørt av storskiftet.

Området ble åpnet for reinsdyrjakt i 1956. Fremlagt dokumentasjon viser at Dalsbygda jaktlag fikk fellingskvoten for hele området i 1956. Det fremgår av et brev Øystein Os Eggen skrev til Landbruksdepartementet i 1957. Her protesterer han - på vegne av grunneiere i Os - mot at Dalsbygda jaktlag var blitt tildelt hele fellingskvoten.

I 1957 søkte grunneiere i slåtte- og setertraktene i Hematengene, Såttåhaugen, Falken og Dalbusjøen om å bli tildelt fellingsløyve på villrein i et område på ca. 110.000 dekar beliggende nordvest i Os herred. Dette omfattet bl.a.

Såttåhaugen. Dalsbygda jaktlag søkte om fellingstillatelse for et område på omlag 170.000 dekar. Dalsbygdingenes søknad inkluderte det området osingene hadde søkt om fellingskvote for. Det kom i stand en ordning om fordeling av fellingskvoten.

Også for 1958 søkte osingene og dalsbygdingene om fellingskvote for samme terreng. Landbruksdepartementet konstaterte i brev av 13. august 1958 at jaktretten i området var omtvistet. Departementet varslet at det ikke ville bli skrevet ut fellings-tillatelser i det omstridte området hvis ikke partene ble enige eller fikk i stand en foreløpig avtale. Brevet er stilet til Dalsbygda jaktsameie og Øystein Os. Hamnelagene er ikke nevnt som rettighetshavere, hverken av partene selv, eller av Landbruksdepartementet.

De ankende parter har opplyst at de har overlatt forvaltningen av jaktrettighetene til henholdsvis Dalsbygda jaktlag og Dalsbygda jaktsameie for en periode på 5 år av gangen. Fram til 1980 ble den samlede fellingskvoten for området fordelt på Dalsbygda jaktlag/Dalsbygda jaktsameie og Øvre Vanngrøftdalen Grunneierlag med en halvpart på hver. Setereierne i Såttåhaugen var organisert i dette grunneierlaget og fikk sin andel av kvoten herfra.

Både ankepartene og ankemotpartene har jaktet villrein innenfor hele den delen av Forelhogna villreinområde som ligger i Os kommune, uavhengig av hvilket hamnelag de er medlem av. Dette området omfatter et areal på omlag 218.000 dekar. Av dette utgjør arealet innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser ca. 22 %. I et notat fra byråsjef Christensen fra 1962 om forelhogna-området fremgår det at området ble åpnet for jakt i 1956. Videre heter det : "...men først i 1965 fikk vi en samla styring over villreinforvaltninga, da med opprettelsen av et Arbeidsutvalg som redskap for rettighetshaverne". Hvem som har opptrådt som rettighetshavere i denne sammenhengen er ikke nærmere dokumentert. Kvotefordelingen frem til 1980 - og for så vidt også korrespondansen i 1980 om fordelingen av fellingskvoten - viser

at Dalsbygda jaktlag/Dalsbygda jaktsameie og Øvre Vanngrøftdalen Grunneierlag har vært sentrale aktører i tillegg til de forskjellige hamnelagene.

I 1980 - ved brev av 10. mars - rettet "Havnelagsmedlemmer i Dalsbygda" en henvendelse til Direktoratet for vilt- og ferskvannsfisk i Trondheim. I dette brevet gis uttrykk for det syn at det er hamnelagene eller deres medlemmer som er grunneiere i fjellet. Brevet er undertegnet av flere av de ankende partene.

Dette brevet gir uttrykk for en del av de ankende partenes oppfatning om eierforholdene i fjellet. Men det gir ikke verken isolert eller sett i sammenheng med den etterfølgende korrespondansen, holdepunkter for at det i bygdelagene har festet seg en rettsoppfatning som innebærer at det er hamnelagene - og bare hamnelagene - som har rett til å jakte rein i Såttåhaugen. Ankemotpartenes tolking av brevet synes dessuten å være i strid med de krav dalsbygdingene gjorde gjeldende på 50-tallet og også med den uenigheten som ble konstatert på begynnelsen av 80-tallet, da de midlertidige avtalene om bl.a. reinsjakten kom i stand.

Bortfall av den type rettigheter på grunnlag av festnet rettsoppfatning, forutsetter at det foreligger en etablert oppfatning om de aktuelle rettsforhold som alle berørte har forholdt seg til i meget lang tid. Tidsaspektet kan da tilsi at det ikke rippes opp i etablerte rettsforhold. Gitt at det har utviklet seg en felles oppfatning i disse bygdelagene om at hamnelagene har enerett til reinsjakten, er det tale om en rettsoppfatning som kanskje har eksistert i omlag 30 år; sannsynligvis i kortere tid. Etter rettens vurdering er det her ikke tale om en så veletablert og festnet oppfatning om eier- og rettighetsforholdene at den kan gi grunnlag for bortfall av de ankende parters rett til reinsjakt.

Brevet av 10. mars 1980 kan for øvrig ikke - slik ankemotpartene

synes å ha anført - tolkes som et dispositivt utsagn om at de 19 ankepartene har frafalt deler av de rettighetene de fikk ved dommen i 1945.

Slik reinsjakten har vært drevet - hvor alle har jaktet innenfor samme villreinområde - finner retten heller ikke at de ankende parter rett til å jakte rein har falt bort på grunn av frihevd eller mothevd.

Lagmannsretten er enig med herredsretten i at ankepartene nr. 1 - 19 fortsatt har rett til småviltjakt i fjellet utenom de gamle slåtteeområdene. Heller ikke denne delen av jaktretten er således begrenset til å gjelde uten hund. Retten kan bortleies.

De ankende parter har nedlagt påstand om at de for sine eiendommer i tillegg til jakt på småvilt, elg og rein også har rett til alle andre former for jakt. Lagmannsretten er enig med herredsretten i at disse 19 ankepartene - med grunnlag i dommen fra 1945 - har rett til slik jakt på linje med grunneierne, og at denne jaktretten er i behold. Dom i samsvar med påstanden vil innebære at disse ankepartene har rett til jakt på de viltarter lovgivningen til enhver tid tillater. Slik jaktrett følger også av dommen fra 1945. Når dette er bestridt, antar lagmannsretten at de ankende parter har rettslig interesse i å få dom for at de også har rett til andre former for jakt enn de som er aktuelle i dag. Herredsretten har kommet til samme konklusjon, men har gjort unntak for andre hjortedyr enn de som er konkretisert i påstanden. Lagmannsretten kan ikke se at det rettslig sett er holdepunkter for denne begrensningen. På dette punkt tas de ankende parter påstand til følge.

Det er ikke omstridt at ankepartene nr. 1 - 19 har en fiskerett. På samme måte som for jaktretten, legges til grunn at dette er en rett de har for sine eiendommer.

Ankemotpartene har anført at denne fiskeretten er geografisk begrenset til Forolsjøen. Lagmannsretten er ikke enig i det.

Ankepartene nr. 1 - 19 fikk en generell fiskerett ved Eidivating lagmannsretts dom i 1945. Lagmannsretten finner ikke holdepunkter i dommen for at retten skal være begrenset til Forolsjøen. Fiskeretten er - på samme måte som jaktretten - uberørt av utskiftingen i 1951. Lagmannsretten legger til grunn at dommen fra 1945 gir grunnlag for en generell fiskerett innenfor hamnelagets grenser, og slutter seg til herredsrettens vurdering om at det ikke er ført bevis for at retten senere er blitt geografisk avgrenset til Forolsjøen.

Ankemotpartene har erkjent at ankepartene nr. 24 og 39 har fiskerett i Forolsjøen. Lagmannsretten tolker denne erkjennelsen slik at fiskeretten gjelder for deres eiendommer, på samme måte som for de 19 første ankepartene. Noen fiskerett for disse partene ut over dette, er ikke sannsynliggjort.

For de ankende parter nr. 21 - 47 har anken vært forgjeves, med unntak av den begrensede fiskerett nr. 24 og 39 er tilstått. Lagmannsretten finner at man i prinsippet må vurdere for hver enkelt part om han skal ilegges saksomkostninger, jf tvml. § 178, første ledd og Rt. 1979 side 1351.

For hjelpeintervenientene gjelder ifølge nevnte paragraf de samme regler.

I hovedanken blir det bestemmelsen i tvml. § 180, første ledd som kommer til anvendelse for så vidt angår de ankende parter nr. 21 - 47 med unntak av nr. 24 og 39.

For så vidt angår de to sistnevnte, har anken ikke vært forgjeves. Omkostningsspørsmålet blir derfor å avgjøre etter tvml. § 180 annet ledd, jf § 174. De to ankepartene må ansees å ha fått medhold i et tvistepunkt av mindre betydning, jf tvml. § 174 annet ledd. De blir derfor å likestille med de ovennevnte ankeparter for så vidt angår omkostningsspørsmålet.

Hjelpeintervenientene, som først har opptrått for lagmanns-

retten, har ikke oppnådd noe ved sin intervensjon. Omkostningsspørsmålet blir her å avgjøre etter tvml. § 180 annet ledd, jf § 172, første ledd.

Saksomkostninger for den del av hovedanken som vedrører punkt 1 i herredsrettens domsslutning, fastsettes samlet til kr. 85.000,-. Beløpet fordeles med kr. 55.000,- på de ankende parter nr. 21 - 47 og med kr. 30.000,- på hjelpeintervenientene, jf tvml. § 176.

Når det gjelder hovedankene for øvrig og motanken, ansees saken dels vunnet og dels tapt. Bestemmelsen i tvml. § 174, første ledd kommer til anvendelse. Retten har vurdert unntaksbestemmelsen i tvml. § 174, annet ledd, men finner ikke at den kommer til anvendelse.

Lagmannsretten har vurdert omkostningsspørsmålet for herredsretten. På bakgrunn av det resultat man nå har kommet til og i forhold til påstandene for herredsretten, finner lagmannsretten at de ankende parter nr. 21 - 47 må betale en del av saksomkostningene der. Beløpet settes skjønnsmessig til kr. 30.000,- jf tvml. § 172. Man har vurdert, men ikke funnet at det er plass for unntaksbestemmelsen i tvml. § 172 annet ledd.

For de øvrige parter er saken dels vunnet, dels tapt, og saksomkostninger blir ikke å idømme.

De ovennevnte saksomkostningsbeløp inkluderer andel av gebyrer, utlegg til meddommere og andre utgifter.

Domsslutning:

1. De ankende parter nr. 1 - 19 har for sine eiendommer rett til fiske og jakt på småvilt og alle andre former for vilt med unntak for elg innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser.
2. De ankende parter nr. 24 og 39 har for sine eiendommer rett til fiske i Forolsjøen.
3. Ankemotpartene frifinnes for øvrig for de ankende parters påstand om jakt- og fiskerettigheter innenfor Såttåhaugen hamnelags grenser.
4. I saksomkostninger for lagmannsretten og herredsretten betaler de ankende parter nr. 21 - 47 en for alle alle for en kr. 85.000,- -åttifemtusen kroner- til ankemotpartene i fellesskap innen 2 -to- uker fra forkynnelsen av denne dom. I saksomkostninger for lagmannsretten betaler hjelpeintervientene nr. 1 - 19 en for alle alle for en kr. 30.000,- -trettitusen kroner- til ankemotpartene i fellesskap innen 2 -to- uker fra forkynnelsen av denne dom.

Ola Melheim

Mary-Ann Hedlund

Bjørn Vade

Nils Asbjørn Ween

Dag Henrik Sandbakken

Bekreftes

for førstelagmannen:

